

Голові разової спеціалізованої вченої ради
ДЗВО «Університет менеджменту освіти»
(вулиця Січових Стрільців, 52А, м. Київ, 04053)
доктору психологічних наук, професору
Олені Іванівні Бондарчук

ВІДГУК

офіційного опонента

докторки психологічних наук, професорки, професорки кафедри психології
Запорізького національного університету

Ткалич Маріанни Григорівни

на дисертацію *Єфімової Анни Григорівни*

*«Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної
міграції в умовах війни»,*

поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 05 «Соціальні
та поведінкові науки»

за спеціальністю 053 «Психологія»

Актуальність обраної проблематики виконаної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами. Обрана А. Г. Єфімовою тема дисертаційного дослідження «Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни» безперечно є надзвичайно актуальною, адже вона безпосередньо стосується гострих соціально-психологічних проблем, спричинених повномасштабною війною в Україні та має глибоке практичне значення для розуміння та оптимізації адаптаційних процесів вимушених мігрантів. Із початком війни велика кількість наших співвітчизників була вимушена покинути домівки та податися до внутрішньої та зовнішньої міграції. Труднощі, з якими вони стикаються – це не тільки економічні, але і важкі психологічні в умовах складних психологічних феноменів, що супроводжують соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів. Не зважаючи на надзвичайну актуальність проблеми, змістовна сторона вимушеної міграції у всій складній сукупності її проявів, вивчена

недостатньо. Таким чином, актуальність обраної теми зумовлена постійною динамікою сучасного суспільства та потребою в глибокому розумінні механізмів адаптації для формування психологічно стійкої та успішної особистості.

Метою дисертаційного дослідження Анни Григорівни Єфімової стало теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції під час війни, а також розроблення та апробація програми оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до міграції. Дисертаційне дослідження виконано протягом 2022-2025 рр. у практичній роботі кафедри психології та особистісного розвитку ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (у рамках тем НДР : «Особистісний розвиток та психологічна допомога в сучасних умовах» (державний реєстраційний номер 0117U002377), «Психологічний образ майбутнього сучасних українців» (державний реєстраційний номер 0122U201624); «Соціально-психологічний супровід становлення фахівців в кризових та посткризових умовах») (державний реєстраційний номер 0123U105116)).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Представлене дисертаційне дослідження вирізняється логічною побудовою, чіткою аргументацією та конкретністю на всіх етапах реалізації, що узгоджується з поставленою метою та визначеними завданнями. Структура роботи охоплює анотацію, вступ, три основні розділи, висновки до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

Вступна частина містить обґрунтування актуальності теми, аналіз ступеня її наукової розробки, формулювання мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. Також окреслено наукову новизну, практичну значущість отриманих результатів і наведено дані щодо апробації дисертаційних напрацювань.

Перший розділ – «Наукові засади дослідження соціально-психологічної адаптації особистості» – присвячено аналізу психологічної адаптації особистості до нових соціальних умов. У межах різних теоретико-методологічних підходів розкрито сутність соціально-психологічної адаптації, її структуру, рівні та чинники. Особливу увагу приділено системно-інтерсуб'єктному підходу до адаптації вимушених мігрантів, що розглядається як процес активного пристосування психіки та поведінки до нового соціокультурного середовища приймаючої країни. Цей процес зумовлений як внутрішніми психологічними особливостями, так і зовнішніми умовами.

А. Г. Єфімова визначає адаптацію як складний діалектичний процес досягнення динамічної рівноваги між особистістю та соціальним середовищем, що супроводжується взаємними трансформаціями та формуванням інтерсуб'єктного адаптаційного простору. Суб'єктивація цього простору особистістю створює інтраіндивідуальний соціально-психологічний простір – суб'єктивну реальність, яка в тій чи іншій мірі відображає об'єктивне соціальне середовище, а ступінь цієї відповідності визначає рівень адаптованості особистості.

У межах дослідження дисертантка окреслила психологічні особливості українців – вимушених мігрантів, та запропонувала системно-інтерсуб'єктну модель адаптації, що включає зміст, прояви та чинники. Зміст охоплює рівні адаптації (високий, проблемний, низький) та залежність процесу від типу міграції – добровільної чи вимушеної. Прояви адаптації варіюються від психологічного благополуччя та самоактуалізації до дезадаптації, що проявляється у песимізмі, низькому самоприйнятті, соціальній ізоляції та емоційному дискомфорті.

Другий розділ – «Організація та результати емпіричного дослідження соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни» – висвітлює концептуальні та методичні засади емпіричного аналізу. Обґрунтовано значення суб'єктності як ключового чинника адаптації та описано вибір методичного інструментарію. Наведено результати дослідження,

згідно з якими добровільні мігранти демонструють активну модель адаптації, що базується на ресурсності, суб'єктності, психологічному благополуччі та здатності до інтерсуб'єктної взаємодії. Натомість вимушені мігранти характеризуються пасивною моделлю адаптації, що супроводжується емоційною нестабільністю, депресивними станами, агресивністю та низькою здатністю до саморегуляції.

Третій розділ – «Методика оптимізації соціально-психологічної адаптації українців до міграції в умовах війни» – присвячено побудові моделі психологічного супроводу адаптаційного процесу. Системно-інтерсуб'єктна модель оптимізації СПА українців до вимушеної міграції містить у собі чотири основні компоненти: суб'єктність, здатність до суб'єкт – суб'єктної взаємодії, ефективні стратегії вирішення проблем та прийняття рішень та активізація резильєнтності та ресурсності. Усі чотири компоненти представленої моделі являють собою комплекс психологічних характеристик та навичок, тому потребують структурного та комплексного підходу до їх актуалізації та формування. Представлено програму тренінгу, спрямовану на підтримку соціально-психологічної адаптації мігрантів, а також наведено результати її апробації, що підтверджують ефективність запропонованого підходу.

Сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації вирізняються високим ступенем обґрунтованості. Вони логічно випливають з проведеного теоретичного аналізу та підтверджуються результатами емпіричного дослідження. Здобувачка успішно розкрила відмінності у соціально-психологічній адаптації вимушених мігрантів порівняно з добровільними, визначила вагомі чинники соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів, довела значення суб'єктності для перебігу цього процесу, а також визначила вплив умов міграції на процеси акультурації та асиміляції. Запропонована програма оптимізації адаптації є доказовою та має потенціал для практичного впровадження.

Оцінка змісту дисертації та її завершеності у цілому. Дисертація А. Єфімової є цілісною та самостійно виконаною науковою роботою. Її зміст

послідовно розкриває всі аспекти заявленої теми, починаючи від теоретичного осмислення феномену адаптації вимушених мігрантів і закінчуючи розробкою практичних рекомендацій. Особливо варто відзначити ретельне опрацювання значного обсягу англомовної наукової літератури, що свідчить про високий рівень професійної підготовки здобувачки та її обізнаність з останніми світовими тенденціями у досліджуваній галузі. Робота має логічну структуру та є завершеною.

Наукова новизна та достовірність наукових положень, обґрунтованих за результатами. Наукова новизна дослідження полягає у комплексному теоретико-методологічному обґрунтуванні моделей соціально-психологічної адаптації українців до міграції в умовах війни та розробці оригінального системно-інтерсуб'єктного підходу. Вперше досліджено та описано суму відмінностей та впливів, що накладаються на процес адаптації саме в умовах вимушеної міграції, спричиненої війною. Достовірність отриманих наукових положень забезпечується як ретельною теоретичною базою, так і репрезентативністю вибірки та адекватністю методів, використаних в емпіричному дослідженні.

Значення отриманих дослідницьких результатів для науки і практики освітньої діяльності.

Результати дослідження А. Г. Єфімової носять високе наукове та практичне значення. З теоретичної точки зору, важливим внеском А. Єфімової є розширення концептуальних меж розуміння адаптаційних процесів в умовах травматичного досвіду та вимушеної міграції. З практичної точки зору, важливим є надання авторкою дієвих інструментів для психологічної допомоги вимушеним мігрантам, що є критично важливим в сучасних умовах. Отримані дані можуть бути використані в розробці навчальних програм для психологів, соціальних педагогів, волонтерів, що працюють у сфері підтримки переселенців, а також в освітніх установах для формування відповідних компетентностей.

Повнота висвітлення основних наукових результатів у публікаціях. Основні наукові результати дисертаційного дослідження повною мірою висвітлені у наукових працях та тезах конференції, здобутком авторки є також публікація у журналі, що входить до наукометричної бази Web of Science. Це свідчить про достатню апробацію та широке представлення результатів дослідження науковій спільноті.

Відсутність (наявність) порушень академічної доброчесності. Представлена дисертаційна робота є оригінальною та самостійною працею А. Г. Єфімової. Жодних порушень академічної доброчесності (плагіату, фабрикації, фальсифікації) не виявлено.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Проведене дисертаційне дослідження й отримані в ньому результати в цілому заслуговують на позитивну оцінку, водночас вважаємо за доцільне вказати на дискусійні положення, зауваження й побажання до змісту дисертації А. Г. Єфімової.

1) На наш погляд в авторській моделі соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції під час війни відображений в основному потенціал адаптанта. Варто взяти до уваги адаптивний потенціал середовища, який може як сприяти, так і перешкоджати реалізації активних стратегій, суб'єктності та ресурсності.

2) У дисертації показано, що моделі адаптації добровільних і вимушених мігрантів відрізняються, але причина цих відмінностей зведена переважно до рівня «суб'єктності». Натомість, більшу увагу слід було б приділити і таким чинникам, як рівень стресу, досвід травми, підтримка з боку приймаючої громади тощо.

3) Також доцільно було б поглибити аналіз впливу культурних відмінностей приймаючих країн на процес соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів.

4) Варто було б дослідити не лише особливості соціально-психологічної адаптації вимушених мігрантів у порівнянні із добровільними, але також

виявити її специфіку у порівнянні із внутрішніми переселенцями – українцями, що мігрували у межах України.

Вказані зауваження не применшують цінності виконаного дослідження, а лише відкривають нові горизонти для подальших наукових пошуків.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Єфімової Анни Григорівни на тему «Особливості соціально-психологічної адаптації українців до вимушеної міграції в умовах війни» виконано на належному науковому рівні, за змістом і рівнем відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, є цілісним, самостійним дослідженням, що характеризується науковою новизною, теоретичним та практичним значенням, і може бути рекомендована до захисту у спеціалізованій раді на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія.

Офіційний опонент,

докторка психологічних наук, професорка,

професорка кафедри психології

Запорізького національного університету Маріанна ТКАЛИЧ

Підпис Ткалич засвідчує:

доктор історичних наук, професор,

проректор з науково-педагогічної роботи

Запорізького національного університету

Ю.О. Каганов